

UDK 330.36
Prethodno priopćenje
Prilježeno 04. 06. 1990.

Dr. OROSSI SANDOR
Ekonomski fakultet Sveučilišta
Janus Pannonius Pečuh

OPĆA TEORIJA RAVNOTEŽE — EKSTERNALIJE — TEORIJA VLASNIČKOG PRAVA*

Dominirajuća opća teorija ravnoteže izložena je izuzetnoj kritici, posebno u području valjanosti osnovnih pretpostavki na kojima se temelji. Kritika opće teorije ravnoteže dovodi do naglašavanja utjecaja egzogenih faktora, a ne samo endogenih u procesu ostvarivanja stabilnosti ekonomskog sistema. Vanjski faktori mogu povoljno i nepovoljno utjecati na efikasnost funkcioniranja ekonomskog sistema, ovisno o podudarnosti individualnog i društvenog ograničenog troška i koristi, odnosno asimetričnog istovremenog utjecaja egzogenih faktora. Analiza razlika individualnog i društvenog troška dovodi autora do istraživanja utjecaja transakcijskih troškova promjene vlasništva na pad, odnosno rast efikasnosti ekonomskog sistema.

* Rad predstavlja dio istraživačkih rezultata potprojekta »Zakon vrijednosti u funkciji upravljanja razvojem«, kojeg kao dio projekta »Fundamentalna istraživanja u ekonomiji« financira SZZ znanosti SR Hrvatske u razdoblju 1987-1990. godine.

O NEDOSTACIMA OPĆE TEORIJE RAVNOTEŽE

Odluke samostalnih ekonomskih subjekata u modelu opće teorije ravnoteže usuglašava mehanizam cijena, a kao rezultat toga ostvaruje se optimalna alokacija činilaca proizvodnje i njihovo najefikasnije korištenje. Cijav sustav privrede nalazi se u Pareto optimalnom stanju: nema mogućnosti promjene, jer ako se nekome poboljša situacija, tada se kao posljedica ove promjene nekome teba pogoršati stanje. Duboko je uvjerenje svih ekonomista neoklasične škole da je opća teorija ravnoteže isključiva polazna točka za logičko objašnjavanje ponašanja decentraliziranih ekonomskih sustava. Ovo uvjerenje je održalo tu teoriju iako je porasla samovoljnost temeljnih pretpostavki — na što su sljedbenike prisilili zahtjevi logičke posljedičnosti¹ (istakao K. M.). Slično je mišljenje i H. Simona: »U proteklom desetljeću... (to su tridesete godine op. O. S.)... ova teorija došla je do skolastičkih visina i u normativnom pogledu zaista je u značajnoj, ali u malo primjetnoj, vezi sa stvarnim ili mogućim ljudskim ponašanjem.«² Phyllis Deane u svojim istraživanjima razvoja ekonomske misli zauzima slijedeći stav: »Na ovim načelima odgojeni ekonomisti opremljeni su s takvom integriranom masom teorija i metoda, koja se pokazuje kao elastično sredstvo za ispitivanje zanimljivih problema onog doba.«³

Ekonomске proturječnosti koje su se pojavile sve su više jačale i umnožavale se. Istraživanje P. Sraffa⁴ o zakonima prinosa predstavljalo je nemilosrdan izazov, a sve su teži problem predstavljala i pitanja vanjske ekonomičnosti, na što je već A. Marshall skrenuo pažnju. Međutim opća teorija ravnoteže se još jedno vrijeme čvrsto održala. Čak su i najbolji mislioci rješenje tražili unutar te paradigme. Ovo na interesantan način osvjetljava Kaldorova izjava: »Skoro hipnotičku snagu Walrasovog sistema jednadžbe pokazuje da je proteklo

1) Káldor Miklós: Az egyensúlyi közgazdaságtan alkalmatlansága. Gazdaságelemlet-gazdaságpolitika, Közgazdasági és Jogi Könyvtár, 1989. 64—65. str.

2) Simon, H. A.: Korlátozott racionalitás, Közgazdasági és Jogi Könyvtár, 1982. 10 str.

3) Deane Ph: A közgazdasági gondolatok fejlődése, Közgazdasági és Jogi Könyvtár, 1984. 201 str.

4) Sraffa, P.: Laws of Returns under Competitive Condition, The Economic Journal, 1926. 1960.

puno vremena dok sam shvatio da je ova metoda koja iz apstraktnih modela — putem spoznaje rezultata željenih pretpostavki — generira još apstraktnije modele, nenaučnj postupak i nikud ne vodi.«⁵ Većina ekonomista međutim, nije se udaljila toliko od neoklasične teorije. Nije dovoljno o pažanje proturječnosti i problema. Zaista opravdana kritika može biti utemeljena samo ako kritičar svoje protumišljenje formulira na temeljitoj teoretskoj osnovi: »... nećemo daleko stići ako samo kažemo, da je kralj neodjeven«.⁶

M. Friedman, vodeći predstavnik čikaške škole pokušava obraniti neoklasična načela: »... ukoliko se ponašanje poslovnih ljudi ne približi ponašanju koje je u skladu s maksimalizacijom prinosa, kratko će vrijeme ostati i poslovnom svijetu.«⁷ Ova je tvrdnja, međutim, jako diskutabilna:

1. »Preživljavanje« jedinke ovisi i od pravila funkcioniranja sustava. Ukoliko sustav ne funkcionira na principu maksimuma — jer njegove jedinice ne mogu postići maksimum iz raznih razloga — za preživljavanje jedinke nije bezuvjetno potrebno maksimalizacijsko ponašanje. Friedman je ovdje učinio logičku grešku: za pretpostavku je uzео ono što se tek treba dokazati.

2. Drugi problem u mišljenju Friedmana je, da tržišni sustav smatra isključivim i sveobuhvatnim, mada se javljaju i druga djelovanja — što pokušavam dokazati u nastavku. Ovi efekti nisu endogeni činioci tržišnog sustava nego vanjski uvjeti. Jedinke sustava, ekonomski subjekti tome se prilagođavaju, međutim idealno prilagođavanje od strane jedinki s gledišta ukupne privrede rezultira samo suboptimumom. (Upravo zato jer u privredi tržišna integracija nije isključiva).

EKSTERNALIJE I GUBITAK EFIKASNOSTI

U sustavu opće teorije ravnoteže poduzetnici proširuju proizvodnju dok rastući granični troškovi ne dostignu nivo cijena, odnosno — prema teoriji savršene konkurencije — ne budu jednaki graničnom prihodu. Prikazana situacija pretpostavlja

da cijena predstavlja vezu između ekonomskih subjekata, a izvan toga da nema utjecaja.

Ovo bi značilo da utjecaj svih troškova proizvodnje nekog proizvoda ostaje unutar firme proizvođača, odnosno da bi potrošač uživao (ili možda trpio) sve utjecaje koji proizlaze iz korištenja spomenutog artikla. Činjenice se međutim ne oblikuju prema pretpostavkama.

Jedan od istaknutih predstavnika i stvaračala neoklasične teorije A. Marshall primijetio je utjecaj nastupanja nove tvrtke. Marginalna tvrtka koja posljednja započinje proizvodnju, može izazvati smanjenje troškova kod ostalih poduzeća (intra marginal firms). Ova Marshallova misao zavrđuje posebnu pažnju. Poimanje granične tvrtke (marginal firms) u ovoj je međuzavisnosti specifično. Nije riječ o tvrtki iz statičke rang liste čija je proizvodnja još potrebna za zadovoljavanje potražnje koja se javlja kod ravnotežne cijene. Ova analiza sadržava i dinamičke crte. Granična tvrtka dobiva vremensko poimanje: vremenski posljednji započinje proizvodnju datog artikla — neovisno o tome koje mjesto zauzima u rang listi efikasnosti industrijske grane — a pod utjecajem njegovog nastupa, funkcije troškova ostalih poduzeća padaju. Tehnički uzrok kretanja funkcije troškova je da tvrtka koja nastupa, svojim potrebama materijala i rezervnih dijelova, povećava potražnju za proizvodima grane koja vertikalno prethodi u reprodukcijском lancu. To izaziva u toj grani povećanu efikasnost i smanjene troškove. Perfektna konkurencija pak prisiljava poravnanje cijena prema nivou troškova. U skladu s ovim u ispitivanoj grani jeftinije dobiju materijal i rezervne dijelove ne samo novonastupajuća poduzeća, nego i poduzeća koja ranije djeluju u toj grani proizvodnje, a to predstavlja smanjenje njihovih prosječnih troškova. Prema tome, novonastupajuće poduzeće izaziva i uštedu na troškovima drugih. Na taj način, utjecaj troškova proizvodnje nove tvrtke postaje manji, nego što se pojavljuje na računima troškova dotične tvrtke (troškovi novog poduzeća minus ušteda troškova kod ostalih poduzeća). Ovu pojavu Marshall je nazvao povoljni vanjski utjecaj. Treba primijetiti da nova tvrtka ne djeluje samo na smanjenje troškova materijala i dijelova, već i na troškove živog rada: obrazovanje postaje jeftinije i bolje, efikasnije je i zdravstvo. Prema tome, pomiču se funkcije varijabilnih i graničnih troškova. Pored povoljnih ekonomskih utjecaja, danas se više proširuju nepovoljni utjecaji, posebno u vezi sa zagađivanjem okoline. Poduzeće — zagađivač zraka i vode, uzrokuje dodatne troškove kod drugih, uslijed čega stvarni gra-

5) Káldor Miklós: Egy közgazda viszaemlékezései. In: Gazdaságelmélet-gazdaságpolitika. 236 str.

6) Simon, H. A.: The New York Times; 17:11. 1978. 236 str.

7) Friedman, M.: Infláció, munkanelküliség, monetarizmus. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986. 33 str.

nični i prosječni troškovi proizvodnje mogu biti značajno povećani (nije isključeno i višestruko), zbog troškova koji su lančano preliveni na društvo.

Odvajanje efekata na pojedinačnom i društvenom nivou opravdano je ne samo u relacijama troškova nego i koristi. Ako izgradim kuću koja se dobro uklapa u urbanističku sredinu, bit će to estetski doživljaj i za druge. Isto tako, cvijeće i ukrasno grmlje i drveće lijepo uređenog vrta mogu značiti osvježenje i za druge, makar za jedan kratki trenutak. Onaj koji donosi odluku nije alturista — barem ne unutar sustava uvjeta opće teorije ravnoteže. Spreman je platiti samo toliko troškova (cijenu) koliko prednost, odnosno korist on sam uživa. Ostanimo kod poznatog primjera Meadea: Potrošač meda spreman je platiti za med samo toliko, koliki značaj ima med u njegovom sustavu referencija, a nije spreman preuzeti dodatne troškove koji nastaju s povećanjem pčelarstva, jer veći broj pčela bolje opruši jabuka i time jabuka postane jeftinija.

Naravno, relacija može biti obratna i u slučaju korisnosti: potrošnja pojedinca može i negativno utjecati na »dobrobit« okoline. Slušanje preglasne glazbe može nekome smetati, a susjedovo dijete može biti alergično na miris mog najljepšeg cvijeća itd.

Prema tome, nije diskutabilno da pored transmisione uloge cijene, do ekonomskih subjekata dopiru i drugi neposredni utjecaji. Može se dodati da ti utjecaji nisu periferni, nisu izuzeci, nego se čini da su nužni pratilci većine proizvodnje i transakcija. Ekonomska analiza ne može zbog toga ostaviti neopaženo vanjske utjecaje, jer tako učinak privrede bitno odstupa od odredivih produkata opće teorije ravnoteže. Prije objašnjavanja načelne uloge vanjskih utjecaja, opravdano je tumačenje kategorija koje se koriste.

»Vanjski ekonomski utjecaj uslijedit će kada proizvodnja ili potrošnja uzrokuje drugima dodatne troškove i to tako da njih uzročnici ne plaćaju. Točnije, vanjski ekonomski utjecaj je takav utjecaj jednog subjekta privrede na dobrobit drugog subjekta, koji se ne pojavljuje u dolarskim ili tržišnim transakcijama.«⁸ Samuelsonova i Nordhausova definicija donekle je netočna. Čini se da su kod sastavljanja definicije mislili samo na štetne vanjske utjecaje. Ne može se baš argumentirati da ako netko drugima »uzrokuje« prednost, zašto mora zato i platiti. Bez obzira na to definicija ovih autora je upotrebljiva.

Za određivanje pojma vanjskih ekonomskih utjecaja upotrebljavaju se daljnje kategorije, kao što su utjecaj okoline (neighbour effects), preljevni utjecaji (spillover effects), vanjski (ne)poovoljni utjecaji (external (dis)economies). Vanjski ekonomski utjecaji skreću jedinične i društvene granične troškove, odnosno jediničnu i društvenu funkciju graničnih troškova.

Uslijed vanjskih utjecaja pomiču se ne samo funkcije graničnih troškova, nego i druge funkcije troškova, ali dio funkcije graničnih troškova, koji je iznad točke prekida rada predstavlja funkciju ponude (S), tako da funkcije ovoga tipa troškova imaju poseban značaj. Kategorije kao rezultat »dvostručenja« postaju operacionalni pojmovi:

— pojedinačna granična korist (MB, marginal benefic) taj je porast koristi, koju predstavlja zadnja jedinica potrošnje za kupca dobra. S obzirom da to kupac osjeća, to je i temelj potražnje (D).

— društvena granična korist (MSB, marginal social benefic) predstavlja povećanje koristi koja se ne tiče samo kupca robe, a potiče iz zadnje jedinice potrošnje (ovo može biti i negativnog predznaka, ako je veća apsolutna vrijednost zbira negativnih utjecaja koji, osim na kupca, utječu i na druge. Naprimjer preglasno slušanje ploče izaziva ukupno više neugodnosti susjedima, nego što meni izaziva ugodan doživljaj).

— pojedinačni granični trošak (MC, marginal costs) predstavlja povećanje troška koje se pojavljuje zbog izrade zadnje jedinice proizvodnje, a tereti proizvođača datog dobra. Opća teorija ravnoteže pretpostavlja da je funkcija graničnih troškova pozitivnog nagiba — barem u blizini outputa ravnoteže. Ova pretpostavka prilično je diskutabilna, a s njom se ne slaže niti autor, ali je karakteristična kao i sadašnji misaoni tok.

— društveni granični trošak (MSC, marginal social costs) svi su oni porasti troškova koji se javljaju kod proizvođača u vezi izrade posljednje jedinice proizvodnje, odnosno mogu se javiti zbog utjecaja prelijevanja i kod bilo kojeg drugog ekonomskog subjekta.

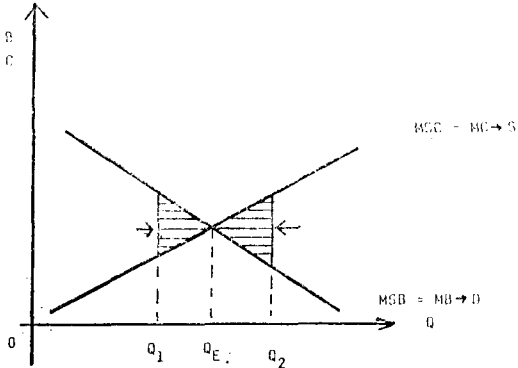
Da bi slijedeća analiza bila jasnija dao bih dvije metodološke primjedbe:

1. Izraz »društveni« u slučaju granične dobiti i graničnih troškova, nema stvarnu društvenu makroekonomsku dimenziju, nego označava samo utjecaj na barem jednu ekonomsku jedinicu pored subjekta koji neposredno sudjeluje i financijski se vezuje u ekonomskom procesu i transakciji (third parties effects).

⁸ Samuelson, P. A. — Nordhaus, W. D. I—III. Közgazdasági és Jogi Könyvtár, 1987—1988. 1014 str.

2. U interesu prikazivanja u koordinan-tnom sustavu pretpostavit ćemo da su promjene infinitezimalne.

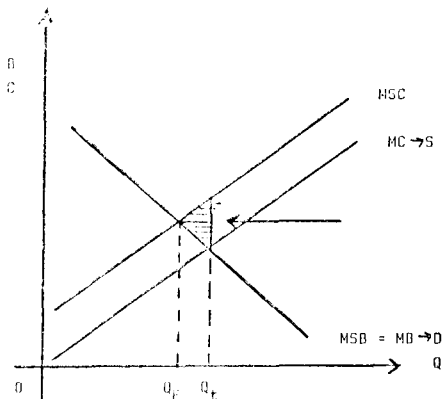
Opća teorija ravnoteže pretpostavlja podudarnost pojedinačne i društvene granične dobiti i graničnih troškova. U skladu s ovim može se ostvariti proizvodnja datog proizvoda uz idealnu efikasnost.

Slika 1. Efikasnost u slučaju podudarnosti pojedinačnog i društvenog graničnog troška i granične koristi

Situacija je prilično jasna. Prema aksiomima opće teorije ravnoteže (mada su i oni diskutabilni), nastojanja maksimalizacije profita proizvođača i korist maksimalizirajućih nastojanja potrošača mogu se realizirati ako se proizvodi količina koja odgovara sjecištu funkcija obujma Q_E , znači potražnje (D) i ponude (S). Manja vrijednost Q_1 i veća vrijednost Q_2 outputa izazivaju pad efikasnosti (to pokazuju površine crtkanih trokuta).

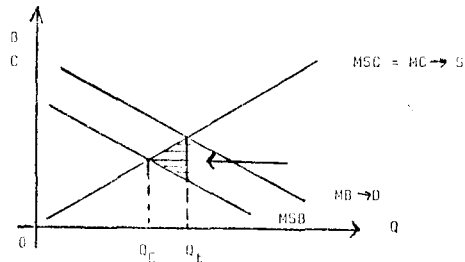
Idealni slučaj se međutim dešava samo iznimno zbog utjecaja eksternalija. Karakterističnim se može smatrati slučaj kada se ne podudaraju pojedinačna i društvena granična korist, odnosno granični troškovi ili obje kategorije istovremeno. U nastavku ćemo razmotriti navedene slučajeve.

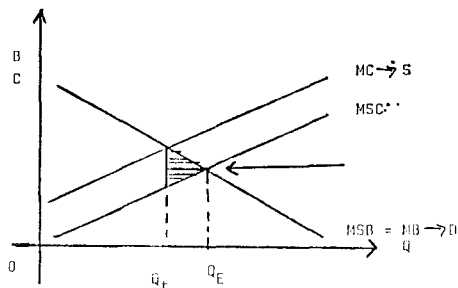
Slika 2. Kretanje efikasnosti pod vanjskim utjecajem troškova

Na slici broj 2. prikazan je najtipičniji slučaj: funkcija društvenog graničnog troška nalazi se iznad funkcije pojedinačnog graničnog troška, možda zbog troškova zaštite od zagađenja okoline. Tržišne odluke temelje se na informacijama cijena — troškovi, i u skladu s tim stvarnu količinu proizvodnje (Q_1) još uvijek određuje sjecište funkcije potražnje i funkcije ponude. Ovaj je output međutim prevelik. Uslijed eksternih troškovnih utjecaja, društvo previše troši za proizvodnju datog artikla — više nego što je ukupna korisnost. Činiodi proizvodnje su skućeni, zato se njihovim korištenjem odrićemo svih drugih mogućnosti, odnosno u slučaju njihovog korištenja za druge mogućnosti moramo se odreći korisnosti proizvedenog proizvoda. Međutim, žrtvovana korist (opportunity cost) veća je od dobivene koristi. Razlika je izostanak koristi ili uobičajenim rječnikom rećeno pad efikasnosti.

Slika broj 3. prikazuje također gubitak efikasnosti zbog hiperprodukcije, mada tu situaciju ekonomisti zanemaruju. Razlog za to je pomalo ideološki. Potrebne mjere korekcije bi se usmjerile protiv pojedinca, protiv njegove fetišizirane slobode. Intervencija ne bi bila u skladu s Pareto kriterijem: dobrobit izvjesnih osoba (u ovom slučaju »društvo«) bi se poboljšala, a pojedincu bi pala. Ovo bi nas, pak, dovelo do kompenzijskih problema koji su nepoželjni.

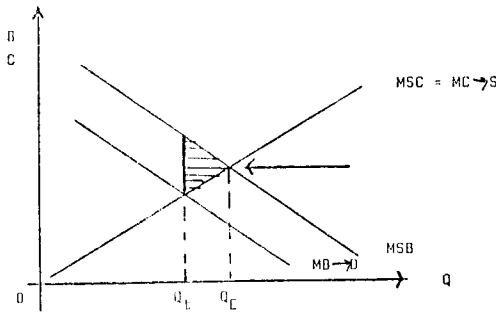
Slika 3. Kretanje efikasnosti u slučaju nepovoljnih vanjskih utjecaja korisnosti

Slika 4. Povoljni eksterni troškovni utjecaj i efikasnost

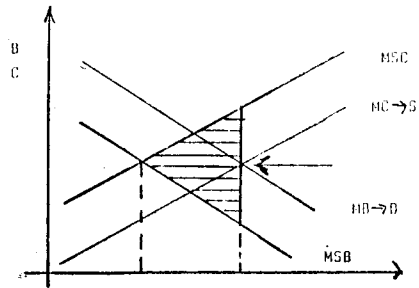
Situacija je analogna s onom koju je A. Marshall uzeo kod pojave nove tvrtke. Knjižovodstveni troškovi ovog poduzeća su oni koji determiniraju odluku poduzetnika i očigledno ne sudjeluju u uštedi troškova koji se pojavljuju kod postojećih poduzeća. U skladu s tim neće ni ići do »društvenog« opravdanog outputa. Q_E , te na taj način tržišno determinirani (niski) nivo proizvodnje izaziva pad efikasnosti na društvenoj razini.

Posljednja »jednostavna« situacija predstavljena je slikom broj 5. Prema ovoj situaciji prelijevanja su pozitivna, međutim uživaoci ovog efekta (spillover effect) ne plaćaju ništa proizvođaču. Proizvođač proizvoda (usluga) se, u skladu s ovim, odlučuje za takav output koji je adekvatan prihvatljivoj cijeni neposrednom(nim) transakcijom(nim) partneru(ima). Konačni rezultat je i u ovom slučaju pad efikasnosti zbog hipoprodukcije.

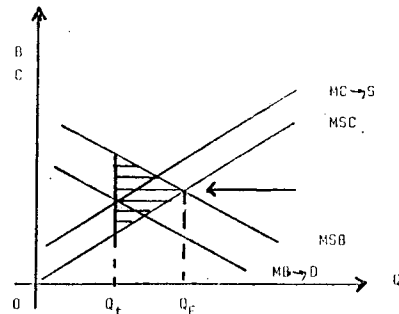
Slika 5. Povoljni vanjski utjecaji korisnosti i efikasnosti

Time smo iscrpili prikaz jednostavnih slučajeva, u kojima je došlo do odstupanja između pojedinačnog i društvenog, ili samo na strani troškova ili samo na strani koristi. Naravno da do odstupanja može doći istovremeno na obje strane. U skladu s ovim razvijaju se nove složene situacije. Na slikama broj 2 i 3 pojavile su se situacije u kojima je nastupio pad efikasnosti zbog hiperprodukcije. To je rezultiralo zbog većih društvenih graničnih troškova od pojedinačnih, odnosno zbog društvene granične korisnosti niže od pojedinačne. Ukoliko se ove dvije pojave dogode istovremeno, nastupa gubitak efikasnosti zbog hiperprodukcije.

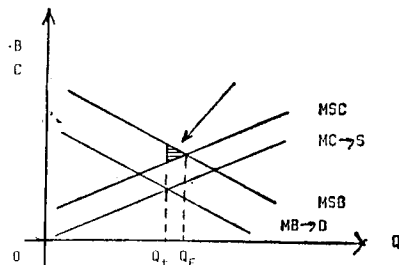
Slika 6. Kretanje efikasnosti u slučaju istovremenog nastupanja nepovoljnih eksternih utjecaja troškova i koristi

Na sličan način nastaje pad efikasnosti kada zajedno nastupaju pojave koje su svaka posebno prikazane na slikama broj 4 i 5.

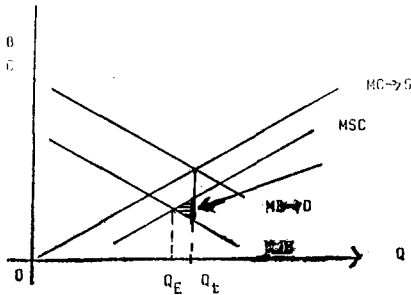

Slika 7. Kretanje efikasnosti kod istovremenog nastupanja povoljnih eksternih utjecaja troškova i korisnosti

U slučaju nastupanja jednog povoljnog i jednog nepovoljnog utjecaja gubitak efikasnosti pojavljuje se kao rezultanta efekata suprotnih smjerova. To je predstavljeno na slici broj 8. (kao posljedica istovremenog nastupa utjecaja prikazanog na slikama 2. i 5), odnosno broj 9. (gdje su sumirani utjecaji prikazani na slikama 3. i 4). Naravno, na obje slike bi mogao biti gubitak efikasnosti iz suprotnog razloga.

Slika 8. Kretanje efikasnosti u slučaju istovremenog nastupa nepovoljnog eksternog troškovnog utjecaja i povoljnog eksternog utjecaja korisnosti

Slika 9. Kretanje efikasnosti u slučaju istovremenog nastupa povoljnog eksternog troškovnog utjecaja i nepovoljnog eksternog utjecaja korisnosti

U slučaju eksternih utjecaja suprotnog smjera, prikazanih na slikama broj 8 i 9, može se desiti da su oni jednako jaki. U skladu s tim njihova rezultanta bit će nula, odnosno neće nastupiti gubitak efikasnosti. Ovakav slučaj logički nije isključen, međutim malo je vjerojatan.

Na temelju pregleda eksternih utjecaja može se utvrditi: gotovo u svim slučajevima prisutan je gubitak efikasnosti iz različitih razloga, odnosno zbog zajedničkog djelovanja različitih razloga.

Ovo jednoznačno protivrjeći tvrdnji zasnovanoj na apstraktnom sustavu opće teorije ravnoteže, dakle tvrdnji prema kojoj samo regulacioni sustavi suvremenih tržišta osiguravaju najveću efikasnost.

Na ove probleme ekonomisti su različito reagirali. Bilo ih je, odnosno ima takvih ekonomista koji bagateliziraju ulogu eksternih utjecaja. Drugi su, možda, većina uslijed proturječnosti, smatrali opravdanom intervencijom države u privredi. Mnogi smatraju gubitak efikasnosti neobranjivim, drugi se razočaravaju zbog neefikasnosti samoregulacije tržišta. U ovom radu u njegovom nastavku bavit ću se jednim mogućim odgovorom na ova pitanja, koristeći se spoznajama škole vlasničkog prava.

KAKO SE MOŽE SMANJITI GUBITAK EFIKASNOSTI PREMA ŠKOLI VLASNIČKOG PRAVA

Bit rečenoga u prvom dijelu bilo je da uslijed nastupa eksternih utjecaja tržišni sustav nije u mogućnosti postići Paretooptimalno stanje. Furubotn i Pejovich to vide na slijedeći način: »Zbog skučenosti primjene, zaista se može izložiti kritici klasična teorija proizvodnje i razmjene, ali ovo je ipak bilo potrebno za shvaćanje proble-

ma skučenosti.«⁹ Nedovoljni rezultat ne smatra se greškom sustava (opće teorije ravnoteže), nego se pripisuje manjkavosti vlasničkih ovlaštenja, i njegove nezadovoljavajuće alokacije. S. Cheung formulira tužbu, tužilačkom strogošću: »Jedini krivci za odstupanje između troškova pojedinca i društvenih troškova su veze koje nisu uključene u ugovor.«¹⁰

Mora se riješiti slijedeće pitanje: «(…) na koji se način može prisiliti akter da uzme u obzir ove vanjske utjecaje u računanju troškovi-korist» piše Behrens, te smatrajući tržišni karakter nesumnjivim, dodaje »da bi problem vanjskih utjecaja riješili na tržištu, moramo prisiliti aktera da stupi u vezu s drugim sudionikom, radi uvažavanja njegove ocjene navedenih vanjskih utjecaja, mjerenja tog utjecaja, i obetećenja ovog drugog sudionika zbog posljedica svoje aktivnosti ili donošenja odluke da prestane s ovim aktivnostima. Drugim riječima, treba uključiti posljedice vanjskih aktivnosti u proces razmjene u kojem pobjedu odnosi onaj tko je spreman platiti veću cijenu.«¹¹ Kada prestane iskoristivost jednog dijela resursa to je već prvi korak u pravcu optimuma.

Efikasnost tržišnog sistema može se povećati na način kojeg predlaže škola vlasničkog prava, a to zahtijeva nove poglede od strane teoretičara i pravnih i ekonomskih znanosti. R. N. Coase u pravnom slučaju predlaže recipročni odnos: »Pitanje je da ako A učini štetu B-u, na koji način se A može odvratiti od toga. Ovo je međutim neispravan prilaz. Tu se susrećemo s problemom recipročne prirode. Izbjegavanje štete koju bi pretrpio B uzrokovao bi štetu A-u. U stvari, moramo odlučiti da li dopustiti da A uzrokuje štetu B-u ili dopustiti B-u da uzrokuje štetu A-u. Pitanje je kako se može izbjeći veća šteta.«¹² Sa stajališta ekonomske efikasnosti vrlo je značajno dinamično i na budućnost orijentirano mišljenje Coasea. Važno je povećanje outputa budućih razdoblja, a ne vremenska privilegija. Nastup jednog novog proizvođača može izazvati povećanje troškova proizvođača koji rade od ranije. To, međutim, ne znači da se djelatnost novog proizvođača treba zabraniti, dapače niti to da on mora platiti naknadu štete.

9) Furubotn, E. G. — Pejovich, S.: A tulajdonjog és a gazdaság elmélet: az újabb irodalom áttekintése. Közgazdasági és Jogi Könyvtár, 1984. 112 str.

10) Cheung, N. S.: The Myth of Social Cost. The Institute of Economic Affairs, London 1978. 28 str.

11) Behrens, P.: A jog egy gazdasági elméletnek szemponthai. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok). 88 str.

12) Coase, R. H.: A társadalmi költség kérdése. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok). 202 str.

Ovakvo gledište bi u znatnoj mjeri otežalo učvršćivanje novih poslovnih poduhvata. Treba osigurati ravnopravnost — bez vremenskih privilegija — svakoj grani, svakoj proizvođačkoj jedinici i treba analizirati (uzimajući u obzir i eksterne utjecaje bitne za potrošnju), na koji se način može maksimalizirati makroekonomski proizvod.

Međutim, prema školi vlasničkog prava i u ekonomskoj teoriji potrebno je mijenjanje gledišta. Značaj nekog sudionika ne ovisi samo od imanentnih svojstava i od potreba koje su mu sučeljene, nego i od ovlaštenja koja su vezana za njega. Prema ocjeni F. Furubotna i Pejovicha: »U bilo kojoj razmjeni vrijednosti robe zavisi od onih zajedničkih vlasničkih ovlaštenja (ako su inače uvjeti jednaki), koja se prenose poslom (...). Kuća ima veću vrijednost ako kupljena ukupnost ovlaštenja sadržava i pravo da se u blizini kuće ne smije izgraditi benzinska pumpa, kemijska tvornica. Dakle, ukupnost vlasničkih ovlaštenja koja su vezana za imovinu ugrađuje se u funkciju korisnosti onoga tko odlučuje o kupovini.«¹³

Izmjena gledišta, međutim, uvlači potpunije u ocjenu ne samo nematerijalizirane funkcije potrošnih dobara, nego inducira promjene i u poimanju faktora proizvodnje. Coase smatra kočnicom ekonomske teorije to da »(...) je određivanje pojma proizvodnih faktora pogrešno. Pod tim pojmom općenito se podrazumijevaju fizičke jedinice (npr. 1 ha zemlje, 1 t umjetnog gnojiva), koje poslovni čovjek kupuje i upotrebljava — umjesto da se pod ovim podrazumijevaju prava za ostvarivanje određenih (fizičkih) aktivnosti. Premda smo navikli govoriti da ljudi imaju zemlju i to koriste kao činilac proizvodnje, u stvarnosti vlasnik zemlje je vlasnik ovlaštenja koja služe za ostvarenje određenog kruga djelatnosti ... Ako činioce proizvodnje shvatimo kao pravo, lako ćemo shvatiti da se pravo izvršenja neke aktivnosti koja ima štetna djelovanja (npr. dim, buka, smrad) može smatrati faktorom proizvodnje.«¹⁴ Opravdana je dopunska dimenzija potrošnih dobara kao i činilaca proizvodnje. Međutim, teško se možemo složiti s Coaseovom izjavom prema kojoj je pogrešna definicija činilaca proizvodnje. Ovdje je više riječ o tome da su u ovim međuovisnostima važne različite dimenzije pojma činilaca proizvodnje. Kod izokvante zanimljive su fizičke dimenzije činilaca proizvodnje, međutim, djelovanje prelijevanja mora biti izraženo kroz izotroškovne funkcije.

Kod izmjene gledišta ekonomske i pravne znanosti primaran treba biti pravni aspekt, jer Demsetz ukazuje: »Ona pitanja koja su vezana na ukupnost ovlaštenja i sadržajem njegovih elemenata, logički prethode problematici koju ispituje ekonomska znanost, jer ekonomisti smatraju datim ukupnost vlasničkih ovlaštenja, a traže odgovor na pitanje koji činioci određuju cijenu i broj jedinica koja su predmet ovlaštenja.«¹⁵ Alokacija ovlaštenja sama po sebi ukida samozahrvanost pribavljanja izvora, a konačno proširuje djelokrug tržišta. Slično je gledanje i Behrensa: »Značaj prava s gledišta alokacijskog učinka ograničava se na to da institucionaliziranjem vlasničkog prava institucionalizira se i načelo razmjene. Vlasničko pravo stavlja na individualno raspolaganje izvore. Konkretno grupiranje upotrebnih prava preuzima tržište.«¹⁶ Behrensova diferencijacija je neobična s ekonomske točke gledišta, ali je potpuno opravdana. Vlasničko ovlaštenje još ne znači da će promatrani resursi i doći do korisnika, naprotiv to se pojavljuje kao preduvjet racionalne alokacije sredstava.

Mogućnost korištenja sredstava može se realizirati poslije kupoprodaje vlasničkih ovlaštenja vezanih za sredstva. Vlasnička ovlaštenja može netko kupiti »samo dobrovoljno ostvarenim poslom, kada vrijednost ovlaštenja utvrđuje prodavalac. Kod ovakvih ovlaštenja je najmanje potrebno uplitanje države — ukazuje na to i Calabresi i Melamed — kada je odluka donešena s pravnog naslova država ne sudjeluje u određivanju vrijednosti.«¹⁷ (Za ekonomiste je neobična upotreba izraza vrijednost i određivanje vrijednosti — umjesto njih radije koriste određivanje cijene ponude ili ravnoteže — međutim u pravnoj teoriji uobičajeno je korištenje ovih kategorija). Poslije alokacije vlasničkih ovlaštenja tržišni sustav radi nesmetano i efikasno, tvrdi Coase: »Jedna od privlačnih karakteristika nesmetanog funkcioniranja sustava cijena je da (...) se pad vrijednosti proizvodnje uslijed štetnih utjecaja pojavljuje kao trošak.«¹⁸ Prema mišljenju Calabresia i Melameda ne postoje prepreke za ostvarenje efikasnosti, ako je izvršena alokacija vlasničkih ovlaštenja: »Ekonomska efikasnost zahtijeva da izaberemo onu ukupnost ovla-

15) Demsetz, H.: A tulajdonjog új elméletének alapjairól. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok) 275 str.

16) Behrens, P.: Ibid, 88 str.

17) Calabresi, G. — Melamed, A. D.: Tulajdoni szabályok, felelősségi szabályok és az elidegeníthetlenség: a székesgyház cvyik látkepe. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok) 275 str.

18) Coase, R. H.: Ibid, 213 str.

13) Furubotn, E. G. — Pejovich, S.: Ibid, 110 str

14) Coase R. H.: Ibid, 240 str.

štenja koja vodi ka takvoj alokaciji reursa koja se više ne može poboljšati. Pod tim se podrazumijeva da daljnja modifikacija neće povećati korist korisnika u toj mjeri da bi oni iz te povećane koristi mogli oštećiti one koji su došli u nepovoljniji položaj, a ujedno sami doći u povoljniji položaj od ranijeg.¹⁹

Razmatrajući školu vlasničkog prava čini se da alokacija vlasničkih ovlaštenja može u dovoljnoj mjeri proširiti uvjete koji se mjere u analizi troškova i koristi, tržišne procese, kojima će biti posljedica Pareto-optimum. Može se dodati — mada se to u prvom trenutku čini čudnim — da je svejedno kojem će se sudioniku alocirati ovlaštenja. U suprotnom slučaju — kao što na to skreće pažnju Coase — pitanje na koje sud mora dati odgovor nije tko mora nešto učiniti, nego tko i za što je ovlašten. Uvijek ima mogućnosti da temeljem prava stvorenu situaciju sudionici tržišnim transakcijama promijene. Naravno, ako se ovakvi tržišni poslovi obavljaju bez troškova, promjena prava će se desiti ako to dovodi do povećanja vrijednosti proizvodnje.²⁰ Među ovim uvjetima formira se društveni optimum, a alokacija ovlaštenja utječe na položaj pojedinca. Međutim, osoba ili ekonomska jedinica uslijed eksternih utjecaja može ostvariti samo ograničene efekte. Furubotn i Pejovich vrlo se objektivno i umjereno osvrću na ovaj problem, u sintezi spoznaja istraživača koji se bave ovim problemom: »(…) transakcijski troškovi jednako pomažu u većoj primjeni netržišnih oblika razmjene i formiranju takvih cijena koje odstupaju od društvene vrijednosti tih dobara. Time se otežava problem formiranja društveno otpimalne proizvodne strukture.«²¹ Primjer za prethodni slučaj je onaj kada se parkiralište — zbog nastupanja transakcijskih troškova vezanih za ubiranje naknade — koristi besplatno i može se koristiti po redosljedu dolaska na to parkiralište. Za prikaz drugog problema kao primjer može također poslužiti parkiralište s izvjesnim modifikacijama. Svi plaćaju jednaku naknadu na parkiralištu sa satom, ali poslije popunjavanja parkirališta ne mogu parkirati oni koji bi bili spremni platiti i veću cijenu. Furubotn i Pejovich ispituju još općenitiju međuovisnost: »(…) činjenica da većinu vanjskih ekonomskih utjecaja i njihovo postojanje možemo objasniti velikim transakcijskim troškovima dozvoljava zaključiti da je formiranje potpunijih ugovornih uvjeta skup poduhvat. (...) Bilo koji nepromišljeni pokušaj može do-

vesti do toga da čisti društveni trošak preraste čistu društvenu dobit (...). Iz toga slijedi da zbog postojanja vanjskih utjecaja ne treba zapostaviti tržište, ali niti ukinuti ove utjecaje.«²² Uzimajući u obzir netočnosti tržišnog vrednovanja vlasničkih ovlaštenja i njihove velike troškove Calabresi i Melamed²³ skreću pažnju na primjenu pravila odgovornosti. (Bilo bi bizarno, morbidno i skupo ako bi npr. saobraćajna poduzeća sklappala ugovor svaki puta s putnicima koliko će naknadu platiti ako u slučaju nesreće slome ruku ili nogu itd.).

Pored nastupa eksternih utjecaja, predstavnici škole vlasničkog prava, slabljenje individualnog vlasničkog prava smatraju faktorom koji ograničava društvenu efikasnost. Prema njihovoj ocjeni efikasnost grupnog vlasništva ostavlja za sobom prazninu. Naime: »U okviru sistema grupnog vlasništva, maksimalizacija vrijednosti prava grupnog vlasništva obavlja se bez uzimanja u obzir brojnih troškova, jer osoba koja raspolaže sa vlasničkim pravom ne može isključiti druge iz uživanja rezultata njegovog rada i jer su troškovi skladnog sporazumijevanja u pogledu optimalnog ponašanja preveliki. Individualno vlasništvo omogućava da vlasnik štedljivo postupi s onim resursima iz kojih je isključio druge. Na taj način ostvaruje se internalizacija u velikoj mjeri.«²⁴ Ovu tvrdnju još dalje su generalizirali članovi vlasničke škole. U slučaju društvenog vlasništva — s obzirom da nitko ne može biti i isključen — jača nastojanje za prihvatanje »Free Rider — Position«, čije je stvaranje manje ograničeno moralnim normama, kao kod manjih zajednica. Pod utjecajem svega ovoga — kao što ukazuje Leopold opada makro neto output ili korištenje dobara postaje pretjerano. Na drugoj teorijskoj osnovi, ali do sličnih zaključaka dolazi i Kornai Janos: (...) u tradicionalnoj socijalističkoj privredi iskorištenje društvenog kapaciteta je veće nego u klasičnom kapitalizmu...«²⁵

Zanimljiv problem inozne Furubotn i Pejovich u vezi poduzeća u različitom vlasništvu i poduzeća s različitim ciljem djelovanja. Poduzeće u privatnom vlasništvu teži ka maksimalizaciji profita i maksimalnoj efikasnosti, ali mogu biti slučajevi kada poduzeće ne teži profitu. Međutim to ne znači da ostvarenje maksimalne efikasnosti mora doći u drugi plan. Prema tome, »po-

22) Furubotn, E. G. — Pejovich, S.: Ibid, 117 str.

23) Lásd: CALABRESI, G. — MELAMED, A. D.: idézett művét

24) Demsetz, H.? Ibid, 149 str.

25) Kornai János: A. kiány. Közgazági és Jogi Könyvtár, 1980. 306 str.

19) Calabresi, G. — Melamed, A. D.: Ibid, 275

20) Coase, R. H.: Ibid, 214 str.

21) Furubotn, E. G. — Pejovich, S.: Ibid, 116

trebno je da umjesto maksimalizacije dohotka ili imovine težimo maksimalizaciji korisnosti²⁶ (Pod korisnošću treba podrazumijevati društvenu korisnost koja uzima u obzir eksterne utjecaje). Prema tome može se ostvariti maksimalna društvena djelotvornost, ali njegovo ostvarenje nije neminovno.

Ovlaštenja korisnika dolaze u ruke menadžera bez da ih oni moraju kupiti te oni privređuju s jeftinim faktorima. (Ovaj problem koji potkopava djelotvornost možemo primijetiti i kod suvremenih dioničarskih društava). S obzirom da se prema novijim teorijama o poduzeću (vidi npr. Williamson) interesi grupa unutar poduzeća kao i menadžera razmimoilaze, zbog toga može zaostati djelotvornost subjekata koji djeluju u suvremenim oblicima (uključujući i dioničarsko društvo), a praktički i zaostaje za načelnom djelotvornošću »klasičnih« tvrtki u privatnom vlasništvu. Gu-

bitak efikansosti uslijed pojava eksternih utjecaja može se smanjiti, ali ne i ukinuti, korekcijama opće teorije ravnoteže, koje predlaže škola vlasničkog prava. U većini slučajeva ne može se točno utvrditi krug pogođenih subjekata s vanjskim utjecajima, stvarna veličina pozitivne ili negativne posljedice kod njih, odnosno njihovo bi mjerenje (makar s približnom točnošću) iziskivalo veće transakcijske troškove nego što bi iznosila povećana korist ili prinos. Izvjesni tipovi dobara (public, pool i tool goods) odnosno ovlaštenja vezana za njih (public goods) nisu ili su samo ograničeno pogodni za tržišni promet (pool i tool goods). Širenje suvremenih oblika poduzeća, kao i »slabljenje individualnog vlasništva«, kvare stupanj djelotvornosti alokacije i proširenja vlasničkih ovlaštenja. Ipak se koncepcija škole vlasničkog prava može smatrati zanimljivim i korisnim pokusom, koja je dala niz prihvatljivih i praktičnih prijedloga za razrješenje problema opće teorije ravnoteže, mada one nisu ni približno dovoljne za uspostavljanje stare slave i besprijekornosti te teorije.

26) *Furubotn, E. G. — Pejovich, S.*: Ibid, 144 str.

LITERATURA I REFERENCE:

1. *Káldor Miklós*: Az egyensúlyi közgazdaságtan alkalmatlansága. Gazdaságelmélet-gazdaságpolitika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.
2. *Simon, H. A.*: Korlátozott racionalitás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982.
3. *Deane, Ph.*: A közgazdasági gondolatok fejlődése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984.
4. *Sraffa, P.*: Laws of Returns under Competitive Condition, The Economic Journal, 1926. 1960.
5. *Káldor Miklós*: Egy közgazda viszaemlékezései. In: Gazdaságelmélet-gazdaságpolitika.
6. *Simon, H. A.*: The New York Times, 17. 11. 1978.
7. *Friedman, M.*: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986.
8. *Samuelson, P. A. — Nordhaus, W. D.* I—III. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987—1988.

9. *Furubotn, E. G. — Pejovich, S.*: A tulajdonjog és a gazdasági elmélet: az újabb irodalom áttekintése. Közgazdasági és Jogi Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984.
10. *Cheung, N. S.*: The Myth of Social Cost. The Institute of Economic Affairs, London 1978.
11. *Behrens, P.*: A jog egy gazdasági elméletének szempontjai. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok).
12. *Coase, R. H.*: A társadalmi költség kérdése. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok).
13. *Demsetz, H.*: A tulajdonjog új elméletének alapjairól. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok).
14. *Calabresi, G. — Melamed, A. D.*: Tulajdoni szabályok, felelősségi szabályok és az elidegeníthetlenség: a székesegyház egyik látkepe. A jog gazdasági elemzése (Válogatott tanulmányok).
15. *Kornai János*: A, hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.

Orossi Sandor, Ph. D.

S u m m a r y

GENERAL THEORY OF BALANCE — EXTERNALIO — THEORY OF OWNERSHIP

The dominating general theory of equilibrium is sharply criticized Especially in the area of the validity of the basic hypothesis on which it is based. Criticism of the general theory of balance leads to stressing the influence of exogenous factors, not only endogenous in the process of achieving the stability of economic system. External factors may beneficially influence the functioning of the economic system or may be detrimental to the system, depending on the correspondence between the individual and the social costs and benefits, i.e. the assymetrical simultaneous influence of exogenous factors. The analysis of the differences between the individual and the social costs leads the author to investigate the influence of transaction costs of changing ownership as a decline/ i.e. the growth of the efficiency of the economic system.